

SEGLES XVI i XVIII, DOS MOMENTS HISTÒRICS. TRES VEÏNS D'ONDARA PROCESSATS PER LA INQUISICIÓ

Rosa Seser Pérez
Arxiu Municipal de Dénia

RESUM: al s. XVI Ondara és una població amb un veïnat mixt, en el qual es dona un fort predomini de musulmans. Malgrat la presència de l'Església i les seues actuacions, la cultura i les formes de vida tradicionals, és a dir, islàmiques, estan presents en la societat. Dos denúncies suposaran l'actuació de la Inquisició per lluitar contra un món més islamitzat del que voldria l'Església.

Dos cents anys més tard, s. XVIII, en una societat completament cristianitzada arriben, ara de la veïna França, nous conflictes que ataquen l'ortodòxia catòlica. La Inquisició, sempre alerta, i amb la col·laboració d'un delator, com era habitual, actuarà de nou.

Paraules clau: Ondara, segle XVI, segle XVIII, inquisició, processos inquisitorials.

La Inquisició espanyola fou creada pels Reis Catòlics amb la comesa de salvaguardar i perseguir els enemics de la fe i la moral cristianes en un país on, entre altres enemics, hi havia importants grups de població sota sospita: els conversos de jueus i els de musulmans, els moriscs. El tribunal del Sant Ofici va funcionar entre 1478 i 1834 amb una estructura estable: un consell suprem que controlava els diversos tribunals regionals, sota el control de l'inquisidor general, càrrec de nomenament reial, amb la qual cosa es garantia que el tribunal actuara generalment d'acord amb els interessos de la monarquia.

La documentació de la Inquisició espanyola es conserva a Madrid a l'Arxiu Històric Nacional reunida en un fons de gran volum ordenat per tribunals. El fons del tribunal de València, el que ens interessa, es conserva amb una organització poc detallada que no permet un accés fàcil als

documents i menys quan busquem els d'unes poblacions concretes. A més cal afegir la diversitat de sèries documentals, relacionades amb les causes inquisitorials: expedients de processos, llistats de sumaris, al·legacions fiscals, relacions de causes per autos de fe, correspondència, etc... Una gran quantitat de documentació que, almenys per al cas del tribunal de València, no permet establir amb facilitat la correlació entre els diversos documents relacionats amb un mateix procés. Així, podem trobar un procés complet, com seria el cas del instruït contra Cristòfol Ballester amb el qual és pot fer un seguiment des de l'acusació a la sentència, o bé tindre tan sols les al·legacions fiscals, com és el cas contra Pere Brocalet, o bé la simple referència resumida del procés en la relació d'un auto de fe, cas de Joan Morit.

Els tres processos contra els veïns d'Ondara que presentem se situen en els segles XVI i XVIII, dos períodes de la història d'Ondara ben diferenciats:

- Els processos de Cristòfol Ballester de l'any 1563-64 i el de Joan Morit del 1572, s'insereixen en el temps del conflicte amb els moriscs i la lluita contra la pervivència islàmica. Ondara aleshores és una vila amb poblament mixt de cristians i musulmans, però en el qual, malgrat el tímid avanç dels cristians, encara es dona un clar predomini numèric de l'element islàmic que continuà fins a l'expulsió dels moriscs l'any 1609.
- La tercera causa se situa a mitjan segle XVIII, l'any 1758, Pere Brocalet, veí d'Ondara de nació francès, és encausat per la Inquisició. Els pobladors cristians ara són ja majoritaris però alguns estrangers, amb noves idees, seran acusats de produir distorsions en l'ortodòxia religiosa.

1. S. XVI. CRISTIANS I MORISCS SOTA SOSPITA

1.1. Any 1564. Procés Inquisitorial contra Cristòfol Ballester, cristià d'Ondara

El procés contra Cristòfol Ballester,¹ dels anys 1563-1564, està emmarcat dins d'una dècada difícil i en un segle, el XVI, de gran tensió social al regne de València, en el qual es visqueren conflictes a tots els nivells: violència entre els bàndols nobiliaris, enfrontaments per «la qüestió morisca» entre l'Església, l'Estat i els nobles, situació a la qual cal afegir la inestabilitat i la por que provocaren els nombrosos assalts corsaris a la costa amb la sospita de col·laboració amb els moriscs. Com a resultat, els virreis de València promulgaren disposicions per reforçar les defenses de la costa i des del 1553 es construeixen a la Marina les torres de guaita i l'any 1562 la fortalesa de Bèrnia.

Torre d'Ondara. La família de Ballester eren els representants dels senyor d'Ondara, els Cardona.

¹ Archivo Histórico Nacional, *Inquisición*, lligall 119, exp. 2 (17-IX-1564). He estudiat el procés de Cristòfol Ballester en profunditat en una comunicació presentada al V Congrés d'Estudis de la Marina Alta dedicat als moriscs, en premsa.

En relació a la actuació de la Inquisició, l'any 1543, el rei Carles V havia imposat la prohibició d'actuar sobre els nous convertits, els moriscs, però el fracàs de l'Església en les campanyes evangelitzadores afavorí el triomf de les postures més radicals i el 1563, any de la clausura del Concili de Trento, s'inicia un nou rumb amb el decret de desarmament dels moriscs. La Inquisició per fi aconsegueix allargar el seu braç sobre els moriscs. I és en aquest context quan es produí la delació contra Cristòfol Ballester.

1.1.1. L'acusació contra Cristòfol Ballester, cristià d'Ondara

El 29 de novembre de 1563, Bernat Mingot, gentilhome de Xaló de 35 anys d'edat i procurador de Johan d'Ixer, senyor de Xaló, acusa «para descargar su conciencia» a Cristòfol Ballester, d'Ondara, cristià vell que ha estat «criado allí entre moros», amb aquesta delació de Mingot, el promotor fiscal Sebastià Camacho, bon coneixedor de la situació morisca a la Marina per ser senyor de la Llosa, inicia l'acusació contra Ballester, i al·lega que era públic renegador i blasfem i que havia fet moltes altres coses contra la santa fe. D'aquesta manera, Cristòfol Ballester és acusat dels delictes d'heretgia i apostasia pels càrrecs següents:

- Per blasfemar i renegar de Déu, en fer juraments com: «pel cul, pel cap, pel fetge y per l'ànima de Déu», exclamacions bastant usuals però que la gent desconeixia que, des de la perspectiva teològica, suposaven un greu atac contra l'essència única de Déu.
- Per cantar cançons morisques de Mahoma i menjar amb els moriscs els dies prohibits per l'Església i assistir a bodes i cerimònies morisques.
- Perquè en trobar-se dos reials d'almoïna, li va dir a un morisc d'Ondara, de nom Pollastre, que fera idea que els donava «a la casa de Meca».
- Per tractar amb el rector de Pedreguer per tal de no batejar a un xiquet morisc del poble a canvi de diners.
- Per anar poc a missa els diumenges i festes de guardar i fer-se confessar només per la força.
- Perquè sabia que molts vivien com a moros i era coneixedor dels tagarinos, moriscs procedent d'Aragó, i no ho havia denunciat davant la Inquisició, sinó que havia assistit a les seues bodes i cerimònies.

La màquina inquisitorial ja estava en marxa i una volta iniciat un procés ben pocs n'eren declarats innocents. En el fons de l'acusació es

trobava la revenja personal, com era també habitual. Bernat Mingot, sospitava que Ballester «tenia amores con una sobrina y por haber salido a desafio con Francesc Mingot, su hermano».

Ballester és capturat a Gorga i traslladat a la presó de Dénia i d'allí a València. El 29 de març de 1564 en la audiència del secret, Cristòfol Ballester declara davant l'inquisidor Alonso de Sotomayor, sobre la seua genealogia i la seua vida:

Cristòfol Ballester, de 36 anys, explica que va nèixer a Ondara, població del marquesat de Dénia propietat de la destacada família Cardona, i que va ser l'únic fill del segon matrimoni de Francisco Ballester, cavaller de València, i de Joana Duart, de la família dels senyors de Setla i Mirarrosa. Ballester vivia d'unes heretats que li havia deixat sa mare a Gorgos, terme de Gata, plantades d'ametllers, i d'altres terres a Tàrbena. Béns que passaran a la Inquisició. Segons declara Ballester, la seua infantesa va transcórrer, a Xaló, i a Ondara, on va rebre formació religiosa i quedà demostrat que coneixia perfectament totes les principals oracions. També gaudia d'una certa formació cortesana: sabia tocar el llaüt i cantar i compondre romanços, i entre d'altres va compondre un romanç en àrab sobre el nou castell de Bèrnia on estava de soldat el seu germanastre, a més sabia parlar i llegir l'algaravia, llengua àrab que empraven els moriscs valencians.

Cristòfol Ballester es acusat de cantar i tocar en les festes morisques.

Ballester és un home inquiet i amb uns setze anys, se'n va a València, i després a Castella, allí es casa, i en ocasions torna a Ondara amb la seua esposa, la qual acaba a Gorga, també una població dels Cardona, amb el seu fill Cristòfol, però sense el marit.

Ballester va pel món sense lligams, com ell diu: «andando por ahí». Declara que va estar un temps a la presó reial de València i després, segons diversos testimonis, es va amagar a les Alpujarres granadines, vestit amb roba de moro, sota un nom moro i parlant l'algaravia de Granada, per fugir d'uns senyors que, com ell diu, el volien matar. Posteriorment, torna a viure a Xaló i sovint es desplaça als pobles del voltant. Les seues relacions amb les comunitats morisques de la Marina i de Granada, les quals són part de l'acusació, semblen innegables.

Malgrat aquest periple vital tan atzarós, Ballester roman al cercle de relacions de la seua família materna, els Duarts, família d'origen navarrés, senyors de Setla i Mirarrosa, que des del segle XV tenen càrrecs i pertanyen al nucli dels Cardona, marquesos de Guadalest i senyors d'Ondara.

1.1.2. La defensa i l'acusació

La defensa de Ballester evidencia l'existència d'una xarxa de senyors de moriscs, que li donarà el seu suport: Els Cardona i els Centelles, comtes d'Oliva, són dos de les principals famílies de la noblesa valenciana, ambdós són senyors de moriscs, emparentats i amb propietats a la Marina, aliats per interessos comuns i poc amics de les disposicions de l'Església que molesten els seus vassalls moriscs en obligar-los a complir com a cristians.

En el procés de Ballester, compareixen davant el tribunal al seu favor bona part dels senyors de la Marina: Sanç de Cardona, senyor d'Ondara; el seu germà, Joan de Cardona; Pere Perpinyà, senyor de Mirafior, cosí de Ballester; Gaspar d'Ixer, senyor de Gata; Baltasar Vives, senyor de Pamis, i el seu fill Baltasar; en nom de Pere de Centelles, senyor d'Oliva i Murla, acudirà Bertomeu Verdú, governador d'Oliva.

El 14 i 16 d'agost del 1564 declaren, entre d'altres, davant el tribunal de Dénia un grup de veïns d'Ondara:

- Pedro de Nau, batlle de Mirarrosa i veí d'Ondara.
- Benet Iviça, morisc, diu que Ballester podia menjar carn els divendres i els dissabtes perquè tenia malalta una cama.

- Pero Cauxi, llaurador, declara que Millan, criat de Lluís Ferrer, va jurar falsament contra Ballester.
- Gregori Just, ferrer d'Ondara, diu que ha vist Ballester anar a missa.
- Francisco Moreno, obrer de vila, també l'ha vist anar a missa.
- Miquel Gavilà, diu que havia conegut a la mare de Ballester, *cristiana de natura*.
- Jaume Gavilà, havia vist Ballester a missa.
- Antoni Gavilà, més prudent, diu que no sabia res.

També declaren els enemics:

- Lluís Ferrer, procurador de la vila d'Ondara, enemistat amb el cosí de Ballester, Auger Duart i acusat per Ballester davant de Sanç de Cardona, senyor d'Ondara, de furta-li ingressos de les carnisseries de la vila.
- Antonio Sedeño, governador de Dénia. representant del marquès de Dénia, Francisco de Sandoval. Ballester defensor dels Cardona no pot sinó estar en desacord amb el representant dels marquesos de Dénia. Els marquesos i els Cardona estaven enfrontats, des del segle XV, per la possessió dels drets jurisdiccionals d'Ondara.

1.1.3. La conservació de les tradicions islàmiques en la societat morisca de la Marina

Cristòfol Ballester és acusat de conviure amb els moriscs, el seu acusador Bernat Mingot ho diu ben clar: «es cristiano viejo y criado allí (Ondara) entre moros». Lluís Ferrer, procurador d'Ondara, ho ratifica: «de pocas barbas... ya iba cantando con moriscos». Efectivament Ondara a mitjan segle XVI és una població conformada majoritàriament per moriscs.

També el panorama comarcal és semblant i el descriu perfectament una testimoni Joanna Aldana, filla del difunt notari de Xaló, «En Xalón solo viven quatro o cinco casas de cristianos viejos, las demás son de moriscos... y no conversando en esas no había otros cristianos con que conversar allí, aunque en la comarca hay más lugares de cristianos, como son Dénia, Xàbea, Tablada (Teulada), Beniça, Calpe y Murla», Aquestes poblacions, juntament amb Pego, completaven la xarxa del control cristià de la costa i els punts estratègics de la Marina. Ballester mateix, amb la intenció de justificar els seus provats contactes amb els moriscs, declara de Xaló i els voltants: «todos los más vecinos y moradores de Xaló y otros lugares comarcanos son moriscos y descendientes de moros y tagarinos», «si he conversado con

dichos moriscos es ha causa de no haber gente de otra calidad y no con intento de vivir con ellos».

En la dècada dels seixanta, la Inquisició guanya poder i, fins i tot, les Corts Valencianes dels anys 1563-1564, cronològicament coincidents amb el procés de Ballester, apunten a deixar-la recuperar el control dels moriscs, i castigar els que animen l'islamisme, com els alfaquís, els circumcidadors i alguns senyors.

Respecte això, Cristòfol Ballester dóna un panorama general de la vida morisca a la Marina: «en Xalón, Ondara, Gata, Pedreguer y los demás lugares del marquesado de Dénia y Guadaleste, Vall de Ceta y Condado de Oliva, todos los moriscos viven como moros, que ayunan sus ayunos y guardan sus Pascuas... vistiéndose ropas moras y poniéndose alqueña en las uñas, manos y pies, y matan a sus aldeheas y les ha visto lavar para hacer las çalas y que ellos dicen que ayunan y hacen la çala, porque ellos mismos dicen que son moros y se precian de ello y comen carne los días prohibidos y no se confiesan, ni van a misa, sino forçados y después se rien cuando vienen de misa de las cosas y ceremonias de la misa y que no cumplen sino a morisco».

La descripció que fa Cristòfol Ballester dels costums i actituds dels moriscs de la Vall de Xaló i en general de la Marina, coincideixen amb gran exactitud amb el que es diu en un informe de l'any 1562, remès a Felip II, per l'arquebisbe de València, Francisco de Navarra, sobre les pervivències musulmanes entre els moriscs aragonesos, catalans i, sobretot, valencians. Ballester, a més, explica l'existència a la Marina d'activitats prohibides com la dels circumcidadors:² «En Alaguar del conde de Oliva, vive un morisco que se dice Çahat Turulir, que es barbero i retaja». Ballester diu que feia dos anys l'havia vist a Xaló. També a Pedreguer, hi ha un altre morisc anomenat Morsi que és «retajador». En dir-li Ballester que el podien cremar, Morsi al·lega que no té cap por i diu una frase ben significativa: «que la inquisición no alcançaba del Molinillo alla». És a dir que els moriscs de la Marina se sentien protegits pel seus senyors del Molinell cap aquí i conservaven les principals costums islàmiques.

² AHN: *Inquisición*, lligall 119, exp. 2, f.24

1.1.4. La sentència

Les declaracions de Cristòfol Ballester en les quals justifica la seua vida en unes terres amb tantes pervivències morisques no li reportaren la declaració d'innocència, sinó més aviat el contrari.

L'1 de setembre de 1564, reunits a la sala del secret, l'inquisidor Aguilera juntament amb els consultors del sant ofici votaren que Cristòfol Ballester fóra tret el dia de l'acte al patíbul en cos i descalç, sense Crist i sense bonet, amb una corda al coll i una mordassa a la boca i amb un ciri a la mà, i que allí adjurara de la sospita que hi havia contra ell com a resultat del procés. Un altre dia, seria portat «a la vergüenza» pels carrers de València a cavall amb la mordassa i la corda. A la fi, la sentència fou dura: Ballester seria enviat a galeres durant sis anys.

El reu al·legà que estava malalt d'una cama amb una nafra molt gran i que per açò no podria sobreviure als sis anys de galeres. Els metges el visitaren i feren un informe desfavorable a la presó en galeres, aleshores, el tribunal decideix enviar-lo sis anys a treballar per al rei a Eivissa, però tampoc hi ha sort, contesten que allí no hi ha treball per a ell, i Ballester acabarà a la ciutat presidi d'Orà, d'on no sabem si va tornar.

La dècada dels seixanta dels segle XVI marcarà l'inici de l'augment del poder inquisitorial. El temps en què «la inquisición no alcanzaba el Molinillo» s'havia acabat i els senyors de moriscs haurien d'acceptar els dictats dels guardians de la fe.

1.2. Any 1572. La Inquisició contra Joan Morit, carnisser d'Ondara

El cas de Joan Morit, carnisser d'Ondara empresonat per la Inquisició, es conserva en el fons d'Inquisició de l'Arxiu Històric Nacional, ressenyat en un llibre miscel·lani³ en el qual juntament amb compilacions de correspondència, declaracions i altres documents solts, es conserven algunes relacions d'autos de fe. La mateixa informació la trobem també copiada en altre llibre sense haver pogut trobar l'expedient del procés, el qual no sabem si s'ha conservat.

³ AHN: *Inquisición*, llibre 936, ff. 65 i 69v. i llibre 912, f. 616

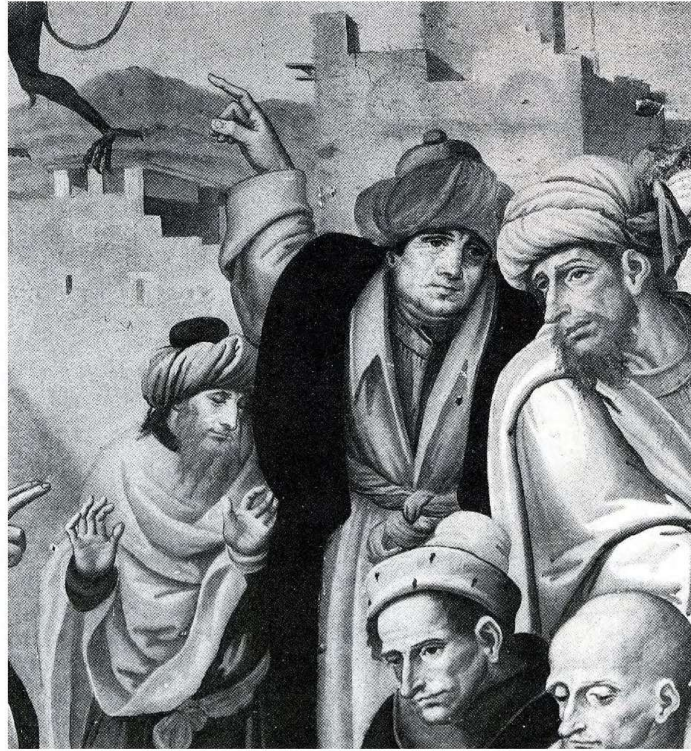
Joan Morit, morisc, carnisser d'Ondara, fou presentat pel tribunal de la Inquisició en l'auto públic de fe que es va celebrar a la ciutat de València el dia de la Santíssima Trinitat de l'any 1572. Sabem que Morit va ser reconciliat amb l'Església en aquest auto de fe, en el grup dels acusats de: «haver tenido y creído en la secta de Mahoma y hecho sus ritos y ceremonias».

Els autos de fe eren la demostració pública de l'èxit i poder de la Inquisició per la qual cosa es dotaven de gran complexitat i solemnitat amb la idea d'inspirar la por a la Inquisició i el rebuig a la heretgia en la ment del poble. Es realitzaven en dia festiu a la plaça principal de la població seu del tribunal, en aquest cas a la plaça de davant de la Seu de València, s'alçaven dos entaulats, un per als acusats i un altre per als inquisidors i autoritats. Els autos de fe se celebraven tan sols quan el tribunal havia acumulat casos suficients i acabaven amb la cerimònia de les sentències: la relaxació o condemna a mort, l'abjuració i la reconciliació (LEA, 1982).

Joan Morit, pertanyia a una família morisca relativament nova a Ondara. Sabem que en la primera meitat del segle XVI es produí a Ondara un gran canvi en la població; entre els anys 1502 i 1563 la població mudéjar d'Ondara pràcticament es va renovar i dels 82 llinatges que hi havia al poble el 1502, en seixanta anys, només vivien a Ondara 11 famílies. Segons la documentació consultada els Morit, no residien a Ondara el 1502 però sí que els trobem ja el 1563 en les llistes del desarmament dels moriscs, en les quals figura que un tal Nofre Morit, moriscs d'Ondara, que tenia a sa casa una espasa (SESER, 2010: 57-76).

Com ja hem vist els pobles de l'actual comarca de la Marina Alta i entre aquests la vila d'Ondara tenien una majoria de població morisca i la cultura dominant continuava sent la derivada dels ensenyaments de l'Islam. Joan Morit, carnisser morisc d'Ondara degué ser acusat, entre 1570 i 1571, de «haver degollado algunas veces al Alquible y tenido y creído la secta de Mahoma». Segons s'indica en la documentació, Joan Morit era un home molt vell per la qual cosa difícilment hauria pogut interioritzar res del cristianisme i en desenvolupar la seua professió de carnisser devia de seguir el seu costum de matar els animals a la manera musulmana, la degollació. Aquesta tradició prescriu que els carnisser maten els animals i les aus girats ells i la cara de l'animal o el bec de l'au a l'alquibla, és a dir, cap a la Meca, i que s'ha de matar l'animal travessant el coll i deixant la nou amb la part del cap. També els carnisser musulmans solien provar el tall del ganivet amb la mà i en degollar deien: «Vizmiley», en el nom de Déu, acció que les dones

no podien fer (GREDILLA, 1886: 162-167). Joan Morit exercia la seua professió de carnisser com sabia, i segurament també com sabia que ho volien els seus clients, la comunitat de moriscs d'Ondara, és a dir la majoria de la població.

*Joan Morit, carnisser morisc d'Ondara,
atenia una clientela amb costums musulmanes.*

1.2.1 Un context desfavorable

Per entendre millor l'acusació contra Joan Morit cal parar atenció en el context de l'època. Ja havien indicat que el rei Carles V, en 1543, havia aconseguit que la Inquisició respectara els nous convertits del Islam amb el vistiplau dels senyors, propietaris de terres poblades per moriscs, que volien mantindre les seues rendes; però després de més de vint anys l'Església i, especialment la Inquisició, no estaven satisfets i reiteradament acudien a les instàncies reials per demandar mesures efectives contra «els seguidors de la secta de Mahoma» que continuaven amb la seua cultura i creences. A partir de l'any 1563, amb el desarmament dels moriscs, s'inicia un canvi de tarannà i les postures més repressives contra les pervivències islàmiques

guanyen camí. L'any 1567 definitivament havien triomfat les postures radicals i es va iniciar una campanya per reformar i instruir seriosament els moriscs, amb el vistiplau del rei Felip II. L'Església i la Corona continuaven amb la idea d'assimilar els moriscs. Però al mateix temps, la Inquisició pressionava durament els nous convertits de l'Islam i, entre d'altres, els inquisidors del tribunal de València, mamprenien amb més virulència una campanya de repressió sobretot contra els membres més significats de la comunitat els alfaquís, els «retajadores» i els seguidors dels costums islàmics, com eren els carnisers. Segons R. Benítez (2001: 210-216), el 6 de juliol del 1567 a l'auto de fe celebrat a la ciutat de València es presentaren 61 persones, de les quals 4 foren relaxades, condemnades a mort, d'elles un relaxat era alfaquí, i a més 28 moriscs valencians foren reconciliats, simplement per creure en l'Islam. L'acte es produí entre les protestes de les autoritats valencianes que demanaven que no eixiren a l'auto de fe els moriscs del Regne, però la Inquisició no va atendre les demandes.

Els moriscs, davant la duresa repressiva de la Inquisició, feren arribar les seues peticions en què demanaven un període de 40 anys per a instruir-se sense estar sotmesos al Sant Ofici, petició que no fou atesa. Mentrestant, els inquisidors continuaren amb la repressió dirigida sobre tot contra els líders moriscs. L'any 1568, s'inicia la campanya de reconciliació i instrucció dels moriscs a la Vall d'Uixó i, amb aquest ambient tan tens, també començaren les protestes dels moriscs contra l'actuació de l'Església. Els moriscs descontents van comptar amb el suport dels senyors, un dels més destacats fou el senyor d'Ondara, Sanç de Cardona, Almirall d'Aragó, també senyor de les Valls de Zeta i Guadalest, el qual sofrí immediatament les conseqüències.

Sanç de Cardona sempre havia protegit els vassalls musulmans i a les seues terres els havia permés continuar amb les creences i tradicions islàmiques, per aquest motiu, la Inquisició ja li havia obert un procés l'any 1540, el qual quedà en suspens, com indica P. Boronat (1901: 443-469). El fet provat de la connivència de Sanç de Cardona amb els rebels de la Vall d'Uixó i la força de la Inquisició que volia arribar a un acord amb els moriscs, sense la intervenció dels senyors, suposà la immediata reobertura del procés. Al gener del 1569, Sanç de Cardona, l'Almirall d'Aragó, senyor d'Ondara, serà confinat al seu palau de València i a finals del 1569 serà sentenciat a pagar 2000 ducats de sanció i a ser reclòs al monestir de Sant Pau a Conca. L'any 1571 se li commutà el desterrament i pogué tornar a València però amb la prohibició d'eixir de la ciutat. Segons R. Benítez (2001: 261), a continuació de l'Almirall d'Aragó la Inquisició actuà contra

els senyors destacats per protegir els vassalls moriscs, el 1570 encausà a Luís Pallás, senyor de Cortes i el 1571 a Francesc Castellví, senyor de Carlet.

En aquests anys la Inquisició negocia una concòrdia amb els moriscs valencians per la qual es compromet a no confiscar els béns dels reus i a no imposar multes superiors a 10 lliures als moriscs del Regne de València a canvi del pagament, per part de les aljames valencianes, d'un total de 50.000 sous anuals, uns 2.500 ducats. La sublevació dels moriscs de Granada contra les disposicions que els obligaven a l'abandó de les seues creences, que s'allargà del 1568 fins el 1571, juntament amb la por al contagi del conflicte va accelerar les negociacions amb els moriscs valencians. La Inquisició estava molt interessada en arribar a un acord per tal de tranquil·litzar els ànims i al mateix temps obtindre unes important rendes amb el pagament de les aljames.

La causa contra Joan Morit, carnisser morisc d'Ondara, es va iniciar en aquest context tan conflictiu i desfavorable. El senyor d'Ondara, Sanç de Cardona ja no podia protegir els seus vassalls i els seus senyorius, de segur, estaven en el punt de mira dels inquisidors com a llocs especialment sospitosos de conservar les tradicions islàmiques. No sabem qui va ser el delator de Joan Morit, res diuen els documents consultats, però amb el senyor empresonat i el record del cas de Ballester, potser alguns veïns estaven desitjosos de col·laborar amb el Sant Ofici i deixar ben patent que eren bon cristians. El cas fou que Joan Morit va ser empresonat i interrogat pel Sant Ofici i tret a l'auto de fe públic celebrat a València el dia de la Trinitat del 1572. En la seua reconciliació davant del tribunal li fou favorable el fet de ser un home ja vell que declarà en la primera audiència, sense pressions, quines eren les seues faltes: degollar els animals segons la costum islàmica i seguir les seues tradicions.

La condemna del carnisser Morit fou: «hábito y cárcel por un año». Càstig habitual per als reconciliats i que consistia en dur, al llarg d'un any, *el sambenito*, el vestit dels penitents, un vestit de pany verd o groc sobre el qual es cosien dos aspes roges, la creu de sant Andreu (LEA,1982). A més, hauria d'estar un any tancat a una presó penitencial, encara que, per la falta de llocs per a tancar els presos de la Inquisició, no sabem on acabaria, almenys, com ja s'havia signat la Concòrdia amb els moriscs valencians, Joan Morit es degué lliurar de la confiscació del seus béns per part de la Inquisició, la qual cosa li podia permetre alimentar-se, mentre estava pres, i li garantia un cert futur.

2. SEGLE XVIII. EL PERILL DEL PENSAMENT FORANI

Dos-cents anys després de les causes de Ballester i de Morit, el tribunal del Sant Ofici continuava exercint el seu control contra «la heretica pravedad» i l'apostasia. Ara, després de dos expulsions, apenes quedaven a Espanya grups humans per reprimir tan significatius com el conversos de jueus i de musulmans i el perill més immediat es veia sobretot per les influències externes.

2.1. Any 1758. La Inquisició contra Pere Brocalet

L'any 1758, l'inquisidor fiscal del tribunal de la Inquisició de València presentà el resultat de les seues actuacions de cara a la vista judicial en el cas de la Inquisició contra Pere Brocalet, «mozo soltero de nación francés, comerciante y vecino de la villa de Ondara y hoy soldado a las Reales Guardias de Corps».

2.1.1. Pere Brocalet, comerciant i soldat

No disposem de notícies directes sobre la vida de Pere Brocalet per la falta de documentació d'arxiu, però d'acord a les referències conservades en els llibres per al pagament de l'impost de l'equivalent de Dénia i Ondara podem intentar una aproximació a la situació econòmica que degué trobar aquest jove francès aveïnat a Ondara.

En el segle XVIII un nombrós grup de comerciants d'origen europeu, bàsicament originaris de França, estava establert des de feia temps a ciutats com Dénia o Gandia, on al voltant del port es desenvolupava un lucratiu negoci comercial. Alguns d'ells eren comerciants, amb rendes equiparables a les dels antics terratinents de la zona, que es dedicaven al comerç a l'engròs i dels qual els més potents també invertien en terres. Els antigament anomenats “mercaders” i després “negociants”, ara havien canviat l'apel·latiu pel de “comerciants” i es dedicaven a la importació i exportació de productes que distribuïen des de les seues tendes o magatzems.

En el cas d'Ondara, els comptes del pagament de l'impost de l'equivalent donen notícies tan sols dels anys 1728 al 1746, massa prompte per recollir la presència de Pere Brocalet, que com a comerciant establert a

Ondara, encara que fóra estranger, estava obligat a contribuir sota pena d'aplicació d'un recàrrec del 14% sobre les seues vendes.⁴ Entre els pagadors d'Ondara eren d'origen estranger, però ja des de temps enrere assentats a la població, els Morant, molt presents amb almenys sis contribuents, i Joan Lacomba i Felip Trentí. També, a l'equivalent de l'any 1734, apareix a Ondara un comerciant amb possible origen estranger: Pere Buch i Companyia, i a partir de l'any 1745 un tal Josep Boy. Ambdós desapareixen de la llista de contribuents d'Ondara l'últim any del qual tenim notícies, el 1746, la qual cosa pot indicar que a Ondara els negocis no devien ser ja tan atractius o havien passat a mans locals.

Per acostar-nos a l'ambient comercial que degué trobar Pere Brocalet a les terres de la Marina necessitem consultar les llistes dels contribuents per a pagar l'equivalent que corresponia a la ciutat de Dénia i que sí s'han conservat des dels anys 1750 fins al 1753, i l'any 1756,⁵ anys que calculem correspondrien amb la presència de Pere Brocalet a Ondara. En analitzar les relacions de contribuents s'observa a Dénia una forta presència de comerciants estrangers, sobretot francesos, que paulatinament s'incrementa justament en aquest anys. L'any 1750, apareixen com a contribuents tres comerciants segurament francesos: Josep Audibert, Fourrat, i Boie, pare i fill. A l'any següent, 1751, front a huit comerciants locals declaren ja sis companyies comercials estrangeres: la companyia d'Arnaud i Merle, Audibert, Heraud, Bordenave, Gay, i Jaume Boy i Companyia, la qual molt possiblement és la mateixa empresa que l'any 1745 apareixia, per última vegada, a la llista d'Ondara com a Josep Boy i que trobem a les declaracions de Dénia de l'any 1750 com a "Boie padre e hijo" i en avant com a Jaume Boy. Però, si continuem estudiant les declaracions dels contribuents, veiem que l'any 1753 seran ja només cinc els comerciants locals mentre que continuen sis companyies estrangeres, encara que amb algunes novetats: Arnaud i Merle; Boyd i Cia; Gay i Cia; P.J. Brunet; P. Bordenave i Cia; i P. Tournier. L'any 1756 la nòmina de comerciants estrangers a Dénia augmenta a set companyies front a tan sols quatre locals. Aquest any 1756, les empreses de Bordenave; Arnaud y Merle; Boud Gay; Jaume Boy; Brunet i Mate; Vignau i Tournier negociaven amb pansa, ametlla, llana, ferro, panís, oli i blat.⁶

⁴ Cal recordar que tan sols estaven exempts del pagament de l'equivalent els eclesiàstics que no foren també comerciants, els cavallers i els ciutadans des de temps immemorial.

⁵ Sobre tot el de 1756, ja que les declaracions estan referides als negocis realitzats els dos o tres anys abans de la data del pagament.

⁶ Arxiu Municipal de Dénia, en avant AMD: *Hisenda*, Equivalent 1.

L'evolució del negoci en el comerç denier sembla ser que quedava copat pels estrangers, sobretot pels comerciants francesos, amb algunes companyies estables però amb d'altres que es fan i es desfan amb molt poc de temps. En aquest ambient d'expansió i dinamisme és fàcil imaginar que un jove francès amb ambició buscara la prosperitat a Espanya, a les terres de la Marina. Però, les coses a Brocalet no degueren eixir-li bé o decidí buscar un altre camí amb més avantatges, perquè les dades del seu procés diuen que en el moment que se li va obrir la causa era soldat. Els motius pels qual Pere Brocalet va deixar el comerç per l'exèrcit només els podem aventurar, pot ser entre els comerciants la competència fóra ja excessiva o pot ser simplement Pere Brocalet apostara per un futur més aventurer.

El cas és que el jove Brocalet s'incorporà a l'exèrcit espanyol com a soldat en les Reials Guàrdies de Corps. Aquest cos formava part de les tropes de la Casa Reial juntament amb els alabarders i les Guàrdies Espanyoles. D'origen francès, els Guàrdies de Corps, foren incorporats a l'exèrcit espanyol en ocupar Felip V el tron d'Espanya. Els soldats de les Reials Guàrdies de Corps gaudien d'especials prerrogatives i els simples soldats tenien ja la categoria d'oficials. Pere Brocalet, francès d'origen i veí d'Ondara, va passar del comerç a servir com a soldat, sent ja oficial, en el prestigiós cos de la Guàrdia de Corps. No sabem què va passar però va tindre problemes perquè la causa inquisitorial li sobrevingué quan ja està pres a la Real Cárcel de San Narciso, a València.

2.1.2. Causa inquisitorial contra Pere Brocalet: la delació i el sumari

La informació sobre el cas de Pere Brocalet la tenim recollida en la sèrie documental anomenada: *al·legacions fiscals*;⁷ en aquest tipus documental l'inquisidor fiscal presenta un resum del procés de l'acusat, des de l'inici del sumari, amb el motiu que provoca l'obertura del cas, i les declaracions dels testimonis fiscals, és a dir, de l'acusació. A posteriori, les al·legacions fiscals s'uniran amb els testimonis de la defensa i les diverses declaracions del propi acusat i continuarà la tramitació del procés inquisitorial. Pel que fa a la causa contra Pere Brocalet no hem localitzat el procés complet i desconeguem si s'ha conservat, per la qual cosa no tenim constància de les seues declaracions ni de la sentència que se li imposà finalment.

⁷ AHN: *Inquisición*, Alegaciones fiscales, leg. 3722 núm. 34.

El sumari contra Pere Brocalet davant el tribunal de la Inquisició de València va començar el 5 de novembre del 1758 amb la delació de Jeroni Bea, alcaide de la Reial Presó de Sant Narcís a València,⁸ on aleshores estava pres Brocalet:

DECLARÓ: que este reo había cerca de dos años que estaba preso en dicha cárcel y 15 días que se entró en la cárcel de las mujeres y asió de un brazo a una moza, con lo que se alborotaron las demás, y con este motivo y de ser parienta, la dicha moza, de otro preso llamado Francisco Tapia, tuvieron entre los dos riña de palabras, y el testimonio puso al reo en el calabozo.

Com ja havien vist, dos-cents anys abans, en el cas de Cristòfol Ballester, de nou la venjança personal, més que la salvaguarda dels interessos espirituals, estaran en la base de la acusació davant la Inquisició. El pres Francisco Tapia, en revenja per l'actuació de Brocalet amb la seua parenta, el denuncia a l'alcaide de la presó; aquest, que ja sabia dels problemes de Brocalet serà el delator. Jeroni Bea, l'alcaide, ara es veurà, en certa manera, obligat a dur endavant la denúncia ja que ell mateix podia ser denunciat al sant tribunal per incompliment, com a responsable del comportament moral dels presos.

Y al dia siguiente, el mismo Tapia, dixo al testimonio que el sabia de relación de otro preso, Josep Lahoz:

- *Que unos dias de precepto se había quedado el reo sin misa.*
 - *Que en todo el tiempo de su prisión no se había confesado.*
 - *Que había dicho que el Papa no tenia autoridad para conceder indulgencias y que era un hombre particular como nosotros.*
- Y habiendo llamado el declarante a dicho Lahoz y estando a solas le preguntó si era verdad que el reo habia proferido la dicha proposición y respondió que sí, y que la habia proferido en dos ocasiones:*
- *la una a su presencia y de Vicente Cros, Pedro Ruiz y Agustín Velarde y otros presos en la sala de visita.*
 - *La otra en uno de los cuartos subiendo la escalera en presencia de Andrés Pastor y de los mismos Cros, Ruíz, Velarde y otros.*

Jeroni Bea, en previsió de complicacions futures amb el tribunal, s'afanyà a declarar que quan va saber que Pere Brocalet no anava a missa el va obligar «amb instancias», però sense resultat, i va fer el mateix en saber

⁸ La presó de Sant Narcís estava instal·lada en l'antiga seu de la confraria de Sant Narcís, al costat del portal de la Trinitat, era una de les principals presons de València amb departament dividits per a dones, persones distingides, joves i adults. En la lectura del sumari de Brocalet crida l'atenció la llibertat de moviment i la relació que tenien, almenys alguns reus, amb el personal de la presó.

que no es confessava i que el comportament de Pere Brocalet va tindre males influències:

Que el declarante, a los principios que entró en su empleo de alcaide, observó que el reo muchos días de precepto se quedaba en la cama sin oír misa, diciendo estaba enfermo, y luego que se concluía se levantaba sin manifestar accidente alguno. Y oyendo a los presos decir que, antes que el declarante fuese alcaide de ordinario, no oía misa los días de precepto le había obligado a fuerza de instancias a que la oyese, y hacía como cinco meses que después que le esperó rato el sacerdote revestido la empezó y al estar en el primer evangelio entró el reo y viendo el estado de la misa se volvió a salir y no la oyó.

Que el reo en los 22 meses de su prisión no se ha confesado y lo sabe por haberle instado a que lo hiciese antes y después del cumplimiento a la Iglesia y siempre le respondía que mientras estuviese en la cárcel no se había confesado ni se confesaría.

Que estando compañero y amigo del reo Joaquín Mollà le previno el testimonio que debía confesarse y le dixo que haría, y pasados unos días le salió con que no quería confesarse y presume que el reo lo pervirtió y con efecto dicho Mollà salió de la cárcel para soldado sin haberse confesado.

Segueixen les declaracions dels testimonis fiscals que ens contenen exactament el que es va dir en aquelles converses objecte de la denúncia:

El Pedro de Tapia contesta haber referido al alcaide de lo que oyó a Josep Lahoz, este es de edad de 39 años de oficio labrador, y preguntado por la pregunta, dixo que una noche, poco después de las avemarías, estando conversando en la sala de la visita de dicha cárcel con Don Agustín Vilarde, Pedro Ruiz, D.Mariano Castillo, presidiario al presidio, entran Vicente Cros, cirujano, el Doctor Gaspar Deminiaur y no se acuerda si había otros, se suscitó especie, a presencia del declarante, sobre el sumo pontífice, y sobre las indulgencias que hay concedidas a los que rezan el rosario.

Y este reo dixo que el sumo pontífice era un hombre igual que nosotros, que no tenia autoridad para conceder indulgencias y que eso de INDULGENCIAS era patarata y que la BULA DE CRUZADA era también una patarata.

Y a esto el Doctor Miniaur, que era el principal que se oponía. Y no tiene presente con que palabras le replicaba, y viéndose convencido se salió el reo como huyendo, cuya conversación pasó pocos días antes de entrar alcaide el que actualmente lo es que haria como 15 meses. Y algunos de los referidos que lleva citados le dixeran al testimonio que después había vuelto el reo a decir lo mismo ante ellos y delante también de Andrés Pastor.

Que el testimonio ha observado que el reo en los 23 meses que haora entró preso no se ha confesado y ha visto que en días de precepto se ha quedado sin oír misa y un día bajó quando se decía el primer evangelio y se volvió a salir quedándose sin misa. Y de esto podría dar más razón:

Joaquín Santafé. Este sobre su cita hizo que nada ha observado porque el cuidado de que si oyen misa los presos toca al alcaide.

Andrés Pastor a quién también cita no contesta, sino que a su presencia jamás se ha dicho tal proposición.

Vicente Cros, cirujano, de edad de 30 años, sobre su cita reconvenido declara que por el tiempo que se dice, estando en la sala de la audiencia, y en conversación entre los mismos presos que vienen dichos, se movió la especie de si el pontífice podía errar y diciendo el Doctor Miniaur que no podía errar, se le opuso este reo diciendo que el Papa no era más que un hombre como nosotros expuesto a cometer mismos hierros y que el decir otra cosa era patarata. A lo que le replicó el doctor diciendo que lo que el papa decía en la Sede Apostólica era dictado por el Espíritu Santo y que era de fe el no poder errar y aunque pasaron a otras razones no se acuerda de ellas pero sí de que se habló de la Bula de Cruzada y de Indulgencias y está cierto que el reo dixo que las indulgencias eran una patarata. Y el médico y otros le dixerón que advirtiese lo que decía que si se afirmaba en ello le podría sobrevenir una pesadumbre, y el reo se salió de la sala diciendo que defendería su dicho. Y después de unos 8 días, a presencia del testimonio, y los dichos Ruiz, Velarde, Castillo y (Pedro Brocalet) Tachado, escrito encima, el reo, en el quarto más alto que hay subiendo la escalera, el Sr. Deminiaur, refirió a Don Josep Lahoz, guardia mayor de rentas reales, todo cuanto había pasado y dicho este reo. Y respondió el mismo reo, ¿Quién es el papa para no poder errar en la Sede Apostólica?, ¿es más que un hombre como nosotros?, y el citado Josep Lahoz le dixo:

Que no profiriese disparates, que era una herejía y el reo se afirmó en su dicho, en todo cuanto había afirmado en la sala de la visita. Y añadió que en Francia no tenían Bula de Cruzada, ni la necesitaban porque tenían paz con los moros y dicha Bula solo servia para mantener la guerra contra ellos.

Y en la misma ocasión dixo también, que el no creía que los santos hiciesen, ni hubiesen hecho milagros, y que eso de milagros no quería creerlos.

Y ahora acuerda que la primera conversación que se tuvo en dicha sala de visita se movió sobre las indulgencias que hay concedidas a los que rezan el rosario.

Y que por el referido tiempo el mismo reo dixo al testimonio que dos cuaresmas consecutivas había que no se había confesado, ni se confesara mientras estuviese preso, y lo decía públicamente, sin cautela de nadie.

Reconvenido: dixo el testimonio que no se acordaba haberle oído al reo que el Papa no tenía autoridad para conceder indulgencias, aunque es posible que lo haya dicho.

Pedro Ruiz, Boticario de 28, sobre su cita contesta formal que en la ocasión y a presencia de las personas que vienen dichas hablándose de las indulgencias concedidas a los que rezan el rosario, dixo: este reo que las indulgencias se han de ganar, eso de indulgencias es patarata, a lo que el médico le había replicado: que el papa las había concedido y que éste en lo que dice en la silla Apostólica no puede errar, a lo que dixo el reo que podía errar y que era un hombre particular como nosotros.

Segons les declaracions dels testimonis fiscals Pere Brocalet estava acusat:

- De no anar a missa.

- De no confessar-se.
- De declarar que el Papa no tenia autoritat per a concedir indulgències, ja que era un home qualsevol exposat a errar com un altre. L'acusat considerava ridícules les indulgències concedides per resar el rosari, a les quals es referia com a «patarata».
- La mateixa consideració tenia respecte a la concessió papal de la «bula de cruzada», una altra «patarata» i afegia, a més, que «en Francia no tenían bula de cruzada, ni la necesitaban porque tenían paz con los moros y dicha bula sólo servia para mantener la guerra con ellos».
- Per acabar declara no creure en els sants ni en els miracles.

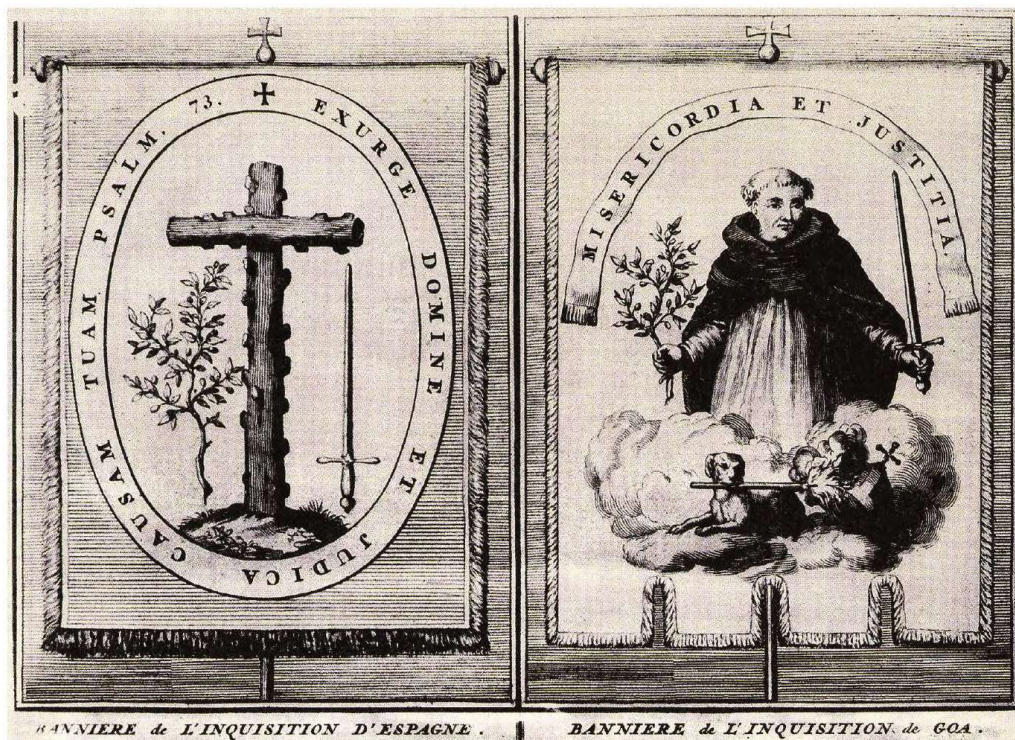
Probablement Pere Brocalet era més que res un agnòstic, influenciat pel pensament il·lustrat de Voltaire, però en el seu comportament i crítiques a l'Església Catòlica queda clar que té nocions dels fonaments del protestantisme i del moviment religiós jansenista⁹ o de la seua corrent menys rigorosa, el galicanisme que, des de finals del segle XVII, representà la tendència separatista de l'Església francesa respecte a la Santa Seu. El galicanisme fou acceptat per la monarquia francesa, en considerar que el poder del rei és independent, i també pel clero francès, fins el 1853. Aquest corrent, entre altres punts, ataca la infal·libilitat del Papa sobre el qual estarà sempre el Concili. Pere Brocalet, segurament, d'acord a aquests pensaments, qüestiona el valor de les indulgències¹⁰ papals, que eximien d'unes penes que d'altra manera s'haurien de purgar, i critica l'existència de la butlla de creuada, per la qual l'església espanyola concedia beneficis i gràcies a canvi de diners que, almenys teòricament, s'utilitzaven per finançar la guerra contra els infidels. També, en relació als sacraments hi ha canvis, la tendència del jansenisme va ser deixar la seua pràctica com a conseqüència del rigor en les condicions que s'estableixen per poder gaudir d'aquests amb autèntic profit i Pere Brocalet no volia anar a missa ni confessar. Evidentment, com ja li havien avisat a Brocalet, les seues paraules eren herètiques i «si se afirmaba en ello le podría sobrevenir una pesadumbre», i així li va passar any i mig després d'haver declarat uns pensaments religiosos contraris als dogmes de l'Església Catòlica.

⁹ El jansenisme fou un moviment teològic que tenia el seu nucli principal a França i que després de moltes controvèrsies, sobre la predeterminació, la gràcia i el lliure albir, estava considerat herètic per l'Església Catòlica.

¹⁰ La doctrina de les indulgències pertany a la Teologia Catòlica. La indulgència no perdona el pecat en sí mateix, però eximeix de les penes de caràcter temporal que, si no fos així, s'haurien de complir. L'abús i la venda d'indulgències foren el principal motiu perquè Martí Luter s'enfrontara a l'Església Catòlica i iniciara la reforma protestant.

2.1.3. La societat del XVII, la Inquisició i l'actitud dels testimonis. El pensament francès

Segons Domínguez Ortiz (1988: 364-365), al llarg del segle XVIII els sentiments del poble espanyol cap a la Inquisició foren ambigus, per una banda, era una institució que tradicionalment inspirava temor però, per una altra banda, es considerava indispensable per a conservar la puresa de la fe. Amb tot i això, entre la minoria culta, va créixer el recel, fins i tot l'aversion vers el tribunal. Els reis Borbons i els seus ministres, en general, no protagonitzaren enfrontaments amb la Inquisició i malgrat l'esperit reformador del segle, l'estructura del Sant Ofici romangué pràcticament igual que quan es creà, encara que a partir del segon terç del segle, comparat amb els temps anteriors, l'activitat del Sant Ofici va disminuir. Durant el regnat de Ferran VI (1746-1759), en temps de la causa de Brocalet, no es va celebrar cap auto de fe general i en els 34 autos particulars foren relaxats al braç secular, és a dir, executats, 10 judaïtzants i va haver tan sols 170 penitenciat per blasfèmia, bruixeria i bigàmia.

Estendards de la Inquisició Espanyola.

En relació al cas de Pere Brocalet, encara que no disposem del procés complet, es pot assegurar que fou declarat culpable, segurament del delictes de proposicions, una acusació que implicava haver fet declaracions contràries al dogma catòlic.

El desconeixement dels dogmes bàsics de la cristiandat, per pura ignorància del poble, va suposar de rebot, durant segles, una salvaguarda del catolicisme a Espanya, en convertir-se en una barrera per a la propagació d'idees religioses heterodoxes. Persones dissipades o d'escasses llums en ambients festius proferien blasfèmies sense saber en realitat que atacaven les bases del catolicisme. Però, el que va preocupar realment l'Església i, per tant, la Inquisició, fou el rebuig a importants dogmes catòlics relacionats amb l'anticlericalisme que implicaven postures contràries a l'Església i a les seues ensenyances. La Inquisició es va posicionar contra aquestes actuacions, per tal de castigar els que feien declaracions contra els dogmes catòlics amb les acusacions de blasfèmia, per als casos més lleus, i de proposicions per als que atacaven directament el poder de l'Església. Segons Halitzer (1993: 435), a València el 50'3% dels represaliats per blasfèmia entre els anys 1554 i 1820 foren declarats culpables de negar a Déu i els sants. El fet que el 24'2% dels convictes per proposicions expressaren dubtes sobre l'autoritat de l'Església en matèria de fe és molt indicatiu del rebuig popular a una funció que l'Església volia controlar.

En aquesta línia de vigilància i salvaguarda del pensament i la cultura catòlica, la Inquisició mostrà un especial interès en els emigrants francesos sospitosos de contaminar amb idees reformistes o massa laiques.¹¹ Des de la perspectiva de la Inquisició, amb els emigrants francesos arribà també l'amenaça del protestantisme francès que havia triomfat, cap a mitjans segle XVI, sobretot a les terres del sud-oest de França. Els protestants francesos de doctrina calvinista, els hugonots, l'any 1598 amb l'edecte de Nantes havien aconseguit conservar algunes places fortes sota la seua influència; cent anys més tard, el 1698, el rei Lluís XIV revocà l'edecte i reinicià la persecució i l'extermini sistemàtic dels protestants francesos que majorment fugiren del país. Els protestants que es quedaren a França foren perseguits fins a mitjans del segle XVIII.

En l'anomenat segle de les Llums, França apareix als ulls del poble espanyol com l'estranger per excel·lència. El segle XVIII és el segle francès

¹¹ A primeries del segle XVII, les oportunitats expansionistes de l'economia valenciana propiciaren l'arribada d'un gran contingent d'emigrants francesos, en un xifra que s'estima al voltant de 30.000.

sobretot per la lluentor de la cultura i la llengua del país veí. Per a la Inquisició espanyola, guardiana de la fe en l'Espanya de la Contrareforma, el principal enemic és, al llarg del segle, el pensament dels filòsofs moderns, representats per Voltaire, considerat un perillós enemic de la religió. Calia impedir el contagi i, així, el Sant Ofici perseguia els homes que introduïen escrits dubtosos, com els llibrers, o els estrangers com els cònsols o els comerciants (AYMES, 1996). També l'existència de regiments estrangers suscità sospites i el rei Ferran VI va promulgar un decret, el 31 de desembre de 1756, per imposar la pena de mort als que es feren passar per catòlics per allistar-se. Amb tot i això, sembla ser que l'amenaça dels protestants francesos, els hugonots, fou en realitat molt dèbil.

En el segle XVIII espanyol, malgrat l'endarreriment, les idees havien evolucionat en els sectors socials més preparats, gràcies sobretot al pensament il·lustrat amb representants tan significatius com l'oliver Gregori Mayans, a poc a poc s'imposaven alguns canvis i una certa tolerància. En aquesta línia pot ser significatiu que els que inicien el procés de Pere Brocalet, amb la denúncia i la delació, siguin un llaurador i un funcionari, persones a les quals hem de suposar una formació escassa. Mentre res digueren al respecte els implicats en les dos converses conflictives, persones segurament amb un bon nivell de formació: per un banda, bona part del grup de presoners, citats amb el tractament de respecte «Don»: Don Josep Lahoz, guàrdia major de rendes reials; Don Agustín Vilarde, Don Mariano Castillo, i, per una altra banda, els integrants del cos mèdic de la presó: el Doctor de Miniaur, el cirurgià Vicente Cros i l'apotecari Pere Ruiz.

Com hem vist, cristians vells desviats de la fe, moriscs que no complien amb la religió imposada i estrangers amb pensament perillosos, tots tenien cabuda davant del sant tribunal. En el segle XVIII, la Inquisició començava a estar en hores baixes, però encara li quedaven quasi cent anys més per dedicar-se a la repressió contra els que se n'eixien del camí marcat per l'Església.

BIBLIOGRAFIA

ANDÚJAR CASTILLO, F. (1991) *Los militares en la España del siglo XVIII. Un estudio social*, Universidad de Granada.

AYMES, J-R, ed. (1996) *La imagen de Francia en España durante la segunda mitad del siglo XVIII*. Alicante, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert; París, Presses de la Sorbonne Nouvelle.

BORONAT Y BARRACHINA, P. (1901) *Los moriscos españoles y su expulsión*, I, València, Imp. de Francisco Vives y Mora.

DOMÍNGUEZ ORTIZ, A. (1988) *Sociedad y Estado en el siglo XVIII español*, Barcelona, Ariel.

GREDILLA, C.P. (1886) «Ceremonias de moros que los hacen moriscos (1)», *El Archivo*, I, Dénia, p. 162-167.

HALITZER, S. (1993) *Inquisición y sociedad en el Reino de Valencia (1478-1834)*. Edicions Alfons el Magnànim, València.

LEA, Henry C. (1982) *Historia de la Inquisición Española*. Publicaciones de la Fundación Universitaria Española, Madrid, 3v.(1ª ed., New York, 1906-1907)

SESER PÉREZ, R. (2010) «La presa de possessió de la senyoria d'Ondara de l'any 1502: Problemes senyorials i aportacions a la demografia i onomàstica d'Ondara», *Aguaites*, Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta, 29, p. 57-76.

FONS DOCUMENTALS

Archivo Histórico Nacional: AHN.
Arxiu Municipal de Dénia: AMD.